

על מעשר כספים

מאת הרב כ. פ. טכורש

א.

עצמות של נפטרים לארצנו הקדושה, בכלל המצוות, כפי שנוכח להלן.

(ג) גם אם נסיק להחזיר להשתמש בכסף מעשר זה למטרה הנ"ל, יש מקום להסתפק, אם יש אילו מגבלות על טכומי ההוצאות האלה וגודלם למטרה זו.

ב.

ראשית כל, עלינו לברר, אם אמנם נכון הדבר, מצד ההלכה המנהג המקובל בצבור. מדורי דורות, להעלות עצמות מתים מחוץ לארץ לארץ ישראל, אם זו מצוה או סרך מצוה, או מצד מידת חסידות בלבד.

הנה מצינו בתורה, שיעקב אבינו השביע את בנו יוסף, להעלות את עצמותיו, ככתוב „ויקברו ימי ישראל למונו, ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו, אם נא מצאתי חן וגו' ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם וגו', ויאמר השבעה לי וישבע לו וגו' (בראשית מ"ז ס"ט ל"א), וכן אנו מוצאים את יוסף עצמו, שהשביע את בני ישראל, להעלות את עצמותיו ככתוב: וישבע יוסף את בני ישראל לאמר: פקד יפקד אלקים אתכם והעליתם את עצמותי מזה" (בראשית נ' כ"ה) ואנו מוצאים שמשו רבנו בעצמו התעסק באופן מיוחד בהעלאת עצמותיו ככתוב בתורה: ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגו', (שמות י"ג י"ט), וראוי לציון דברי הגמרא (סוטה י"ג ע"א): תנו רבנן בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו

שאלה: פירמה הולנדית ידועה, שבעליה הם משפחה אחת של שומרי מצוות ויראי-אלקים, הנהיגו אצלם לתרום מעשר כספיהם מהרווחים של עסקי החברה, בכספי מעשר אלו הם משתמשים לתמיכה בתלמידי חכמים הלנים בדי' אמות של הלכה, לישיבות, לתלמודי-תורה, להחזקת כוללים של אברכים המצוינים בתורה, וכן למתן תמיכות למוסדות שונים, כגון בתי כנסת, בתי מדרשות, מקוואות-טהרה, מענקים לתלמידי ישיבות מצטיינים, ביהוד אלו שבארץ ישראל, וכן סתם תרומות לעניים.

והנה קרה מקרה, ונפטרה במשפחה זו אשה, אחות לאחים, ובני המשפחה החליטו להעביר את הנפטרת לקבורה בארצנו הקדושה, והיות וזה קשור בהוצאות מרובות, ונפשם בשאלתם, האם מותר להם לממן את ההוצאות הללו מכספי מעשר זה,

תשובה: שאלה זו מסתעפת לכמה וכמה סעיפים:

(א) אם החברה נהגה להלק את המעשר רק לעניים, שאז אין להם רשות להשתמש בכסף המעשר למטרה אחרת, מסעמים שיבואו להלן:

(ב) אם החברה נוהגת, כפי שנקבנו לעיל לתמוך גם בבנייני בתי כנסת, בתי מדרשות המיועדים ללימוד, ולמקוואות טהרה, או בשאר מוסדות המחזקים את היהדות, כי אז גם העלאת

שמיתיה חיינ תחילה לימות המשיח, ומה טעם?
 „נותן נשמה לעם עליה“ (ישעי' מ"ב ה'), אלא
 מעתה רבותינו שבגולה הפסידו? אמר רבי
 סימא מחליד הקב"ה לפניהם את הארץ והן
 מתגלגלין כנודות, וכיון שהן מגיעין לארץ-
 ישראל, נפשו תזורת עליהן וכו', ועוד אמר
 בירושלמי שם בזה"ל: וחרגא אמר, קבורה
 שבכאן מכפרת על מיתה שלהן, ומפרש ה'
 „פני משה“ שם, בזה"ל: מכפרת על מיתה,
 שמתו בחוצה לארץ, ולא עלו בחייהן עכ"ל.
 ולדעת כוונת הירושלמי כמו בבבלי שהזכרנו
 „כאילו קבור תחת המזבח“ וזה כפרה על כל
 עונותיה, ולא רק על עבירה זאת שלא עלה
 לא"י.

מכל האמור מובן, מה גודל תוקף הענין של
 העלאת עצמות מתים מחוץ לארץ לארץ-ישראל.
 והרי כך נהגו חז"ל, כמסופר בכתובות (שם)
 על עולא שנח נפשו בהו"ל, ואמרו לו לר'
 אלעזר וכו', „ארונו בא“ וכו', כן בקדושין (ל"א
 ע"ב) על אמו של ר' אסי „שמע לארונא דר'
 קאתי“ וכו' וכן מסופר במסכת מועד קטן (ד'
 כ"ה ע"א) על רב הונא „שארנו בא לא"י“
 ע"ש, וכן בירושלמי כלאים (פ"ט סוף ה"ג שם)
 רב בר קריא ורבי לעזר הוון מטילין באיסר
 טרין, ראו ארונות שהיו באין מחוץ לארץ
 לארץ, „אמר רבי בר קריא לר' לעזר, מה הור'
 עילו אלו וכו', א"ל כיון שהן מגיעין לארץ-
 ישראל, הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארוגם,
 דכתיב „וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב פ"ג).
 מכל אלו מובא, כי יש כפרה ותיקון הנפש,
 שעצמותיו של המנוח קבורים בארץ ישראל,
 כמובא במד"ר בראשית (פ' צ"ו) וכן מפורש
 בתנחומא (פרשת ויחי, אות ג') בזה"ל: כיון
 שנקבר בארץ ישראל, הקב"ה מכפר לו, שנא'
 וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב מ"ג) עכ"ל.

ובש"ע יר"ד (סי' שס"ג, סעיף א') נאמר,
 אין מפנין המת והעצמות, לא מקבר מכובד
 לקבר מכובד, ולא מקבר בזוי, לקבר בזוי,
 ולא מבזוי למכובד (אף על פי, שיותר
 מכובד למת, שנמצא בקבר מכובד, במיוחד

שכל ישראל כולו התעבדו בביזה, והוא נתעסק
 במצוות, שנאמר: „חכם לב יקח מצוות“, ולא
 רק עצמות יוסף העלו, כי אם גם עצמות כל
 השבטים כמבואר (בירושלמי סוטה פ"א ה')
 וזה לשון רש"י בחומש שם (ד"ה השבע השביע)
 בזה"ל: „כן למדנו, שאף עצמות כל השבטים
 העלה עמהם, שנאמר „אתכם“ עכ"ל, צא
 וראה, איך חכמינו ז"ל מתבטאים במשנה
 מפורשת (סוטה ט' ע"ב) על גודל המצוה וערכה
 בזה"ל: משה זכה בעצמות יוסף, ואין בישראל
 גדול ממנו וכו' ע"ש.

ואם אמנם, יש לבעלי הדין לשאול, שהע-
 לאת עצמות יעקב, יוסף והשבטים, היו על ידי
 שבעה של כל אחד מהם, וזה מחייב יותר,
 שמוכרחים לקיים את השבעה. אבל היא גופא
 קשיא, למה הטריחו הצדיקים הנ"ל את הצבור
 בשבעה. אם לא שיש בזה ערך מיוחד וזכות
 מיוחדת להיות עצמותיו קבורים בארץ ישראל,
 וזו חלשון בגמרא בכתובות (ד' קי"א ע"א),
 אמר קרינא, דברים בגו: יודע היה יעקב אבינו
 שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ
 חיים, למה הטריח את אהיו ארבע מאות פרסה,
 שמא לא יזכה למחילות, ומפרש רש"י לעיל
 שם בד"ה מחילות, וזו לשונו: מחילות נעשו
 בקרקע ועומדים על רגליהם והולכים במחילות
 עד ארץ ישראל, ושם מבצבצין ויוצאין עכ"ל.
 כלומר: בתחיית המתים יהיה להם צער עד
 שיגיעו לארץ ישראל, ועוד מצינו בגמרא לעיל
 „אמר רב ענן: כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת
 המזבח, כתיב הכא מזבח אדמה תעשה לי
 וכתיב התם „וכפר אדמתו עמו“, ע"כ.

ובירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) כתיב: „וז-
 שאתני ממצרים וקברתני בקבורתם“ (בראשית
 מ"ז ר'), „יעקב כל הן דהוא, מה הוא מנכי?
 (מפורש ב"פני משה" בזה"ל: כל היכן שהוא
 קבור מה הוא מפסיד? ומה איכפת ליה ליעקב
 הצדיק, שרצה להקבר בארץ ישראל? עכ"ל)
 רבי לעזר אמר, דברים בגו וכו', מהו דברים
 בגו וכו', ר"ש בן לקיש משום בר קפרא, ארץ

להעלותו אחרי מותו, ככתוב: „ועשית עמדי חסד ואמת“ (בראשית מ"ז, כ"ט) ופירש"י „חסד שעושים עם המתים הוא“, „חסד של אמת“ שאינו מצפה לתשלום גמול עכ"ל, ובמדרש רבה (שם פרשה צ"ו) בזה"ל: „אמר לו אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי, הוא חסד של אמת“, יעו"ש.

ג

והנה לטעמים, שהבאנו במעלת הקבורה בר ארץ ישראל, שהיא מועילה לכפר על עוונותיו של המנוח, וגם מפני שחוסך מהנפטר צער גלגול מחילות לעתיד לבא בשעת תחיית המתים, — יש עוד טעם נוסף, כפי שמסמיר הגאון רבי משולם ראט ז"ל בספרו: „קול מבשר“ (חלק א' סימן נ"ה בסוף התשובה: ד"ה: והנה מבואר) ולדעתו, קבורה בארץ ישראל, היא ענף מתוך המצוה של ישיבת ארץ ישראל, ומוכיח זאת בדברי הגמרא בכתובות (ד' קי"א ע"א) שנאמר שם, שלחו ליה אחוהי לרבה, יודע היה יעקב שצדיק גמור היה וכו', ופירש"י. רבה בר נחמני בפומבדיתא היה, והיו לו אחים בארץ ישראל, ושלחו אגרת זו, כדי שיעלה אצלם עכ"ל, כלומר שהאחים שלה רצו לזרוז לקיים מצוות טוב ארץ ישראל, וספרו לו באגרת זו, שיעקב אבינו ביקש מיוסף להעלות עצמותיו לארץ ישראל, שמונה מוכיח, גודל המצוה של הישיבה בארץ ישראל, נמצא שקבורת מת בארץ ישראל, יש לה ענף מעין ישיבת א"י, ועוד מסתמך הגאון הנ"ל, על סגנונו של הרמב"ם ז"ל הכותב (בפ"ב מהל' מלכים, ה"א): „אמרו חכמים, כל השוכן בארץ ישראל עוונותיו מתולין שנאמר: „ובל יאמר שכן, חליתי העם היושב בה, וישוא עוץ“ (ישעי' ל"ג כ"ד), וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנא' וכפר אדמתו עמו, וכו' עכ"ל, מבואר מדבריהם הרמב"ם, שדין אחד לזה שיושב בארץ ישראל בחייו, לזה שקבור בא"י, שהרי הרמב"ם כותב

שהיה נמצא בקבר שגורם בזיון וכו', ובתוך שלו, אפילו ממכובד לבזוי מותר, שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו, וכן לקברו בארץ ישראל מותר עכ"ל, הרי מפורש יוצא, שאפילו להוציא מקבר מכובד ואפילו מכובד ביותר, כדי להציב בירו לארץ ישראל, אפילו לקבר בזוי מותר, ומסביר הש"ך שם (סק"ג) בארץ ישראל מותר שהוא כפרתם, שעפר ארץ ישראל מכפרת, דכתיב וכפר אדמתו עמו עכ"ל, והמקור בגמרא כתובות שהבאנו: „כאילו קבור תחת המזבח“.

ועוד יש לפנינו דברי הרמ"א בשם מדרש תנחומא פרשת ויחי מפסקי ה"אור זרוע" (שם יו"ד שס"ג סוף סעיף א') וז"ל: „יש נוהגין לתת מעפר ארץ ישראל בקבר, ויש למנהג זה על מה שיסמוכו“ עכ"ל, הרי מבואר שיש חשיבות אפילו לעפר מארץ ישראל, להשימו על המת בחוץ לארץ, ומזה נוכח לדון את גודל הערך של קבורה ממש בא"י.

בתשובת מהורלב"ח (סי' ס"ג) הובאה בר „פתחי תשובה“ (יו"ד שם שק"ב) כתוב, דאף אם גילה דעתו בחייו בפירוש, דלאו שפיר למיסק מיתנא בארעא דישראל, אפילו הכי שרי לבנוהי למיסקה מצוה קא עביד, מיהו היכא דפקיד לבניו בפירוש דלא לסקיהו, איני רוצה להפריז על המדה ולהורות לבניו שיעברו על דבריו עי"ש. כלומר, שאפילו אם המנוח התנגד מבחינה עקרונית להעלאת מתים לארץ ישראל, לא שומעים לו בזה, ואדרבא הם מצווים להעלותו, כדי שתהיה לו כפרה בהיותו קבור בארץ ישראל, ורק אם ציווה בפירוש שלא להעלותו, בזה מהסס המהרלב"ח, אבל כל עוד שלא ציווה בפירוש שלא להעלותו לא"י, אף שידוע לנו שדעתו האישית היתה נוגדת להעלותו, לא מתחשבים בזה, ויש מצוה להעלותו.

נמצינו למדין, שבנידון דידן, זה בגדר מצוה ממש, להעלות עצמות המת לקבור בארץ ישראל, זה נקרא „חסד של אמת“ כלשון התורה בנידון דידן, כאשר יעקב אבינו ציווה

ותטמאו את ארצו" שהרי מת מטמא כל מי שנגע או מאהיל עליו. והבן].

ומה שהוכיח הגאון הנ"ל, במטותא, ממע"כ גאון תורתו, יש להשיב. שאחיו של רבה בר נחמני, בקשו שיקיים מצות עליה לארץ בחייו רק הביאו לו לדוגמא מיעקב אבינו שחיבב את הארץ לקבורת עצמותיו, אבל לא ששניהם בחדא מחתינהו, רק שהם ציינו לפניו גדול הערך של ארץ ישראל, שאפילו למת יש בזה משום תיקון, וכל שכן לחי במיוחד כשזוכה גם לקיים מצוות ישוב ארץ ישראל, וגם מהר רמב"ם שציין ה"קול מבשר" הנ"ל, אינני רואה מקור, לפי שהוא מונה את המעלות של ארץ ישראל לגבי מחילת עוונות, שבוה מי שחי בארץ ומי שקבור בארץ שוים שעוונותיהם נמחלין אבל לא נזכר ברמב"ם שבקבורה בארץ יש בה קשר למצוות ישוב א"י, ומה שציין מספר התשב"ץ (מ"ג סימן ר') עיינתי שם ולא מצאתי אלא שהוא מדבר על מעלת דיור (בחייו) בארץ ישראל, משום שהשכינה שורה בה, וגם מדבר ממעלת הקבורה בא"י מפני שהשכינה בה, אבל לא מצאתי שום סמך בדבריו שמצוות הקבורה הוא חלק ממצוות ישוב ארץ ישראל.

ונראה, שהמהבר הגאון בעל "קול מבשר" אזיל בזה לשיטתו, שהוא סובר שיש קנין למת, בעקבות דברי הרשב"א בתשובה ח"א (סימן שע"ה), וכן פסק הרמ"א בחו"מ (סוף סימן ר"י) דהמקנה דבר למת לצורך קבורתו, קנה, ודרכי משה" על הטור שם שמובאת התשובה בקצור וז"ל: אם אמר לחבירו זכה במעות אלה לצורך מצבת קבר מת, זכה המת ולא יכול לחזור, ולא הויא דומיא דקנה לעובר וחמור דלא קנה, דכל מה שהוא לצורך המת זכה בו עכ"ל, וב"מחנה אפרים בהל' זכייא (סימן ל"א) משיג עליו, וב"קול מבשר" הנ"ל (שם ס"ק ב, וג') וגם בתשובה א' (דפים, י"א, י"ב, י"ג) האריך להסביר שאמנם כן, שיש זכיה למת, במה שנחזק לו לקבורתו ולכבודו, עיי"ש באריכות

את שניהם יחד בהלכה אחת ואומר, שהשוכן בא"י בחייו או קבור שם, שניהם שקולים שעוונותיו מחולין, ומשתמע מדבריו של הרמ"ב"ם, שהקבור בא"י, זוכה בענף של מצות ישוב ארץ ישראל, יעו"ש.

אם כן, לעניות דעתי, קשה לי לקבל הדעה, שקבורה בארץ ישראל נחשבת ל"ישוב ארץ ישראל, מפני שיישוב א"י, הוא לאדם שחי בארץ, שעוסק בבנין, או בנטיעות בכרמים ועוד, (וראה בבא מציעא דף ק"א ע"א) אם אדם מקים עיר של זיתים בא"י אסור לו לעקור משום ישוב א"י, אבל מת הקבור בא"י הלא הוא כבר חפשי מן המצוות, שנאמר במתים חפשי (תהלים פ"ח), כיון שמת אדם, נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות (שבת ל' ע"א) וגם הארץ אינה מקבלת מן המת שום דבר רק להפך, הוא גורם טומאה לא"י, וכי מבואר בירושלמי (כלאים פ"ט סוף ה"ג) שרבי בר קריא, פנה לרבי לעזר על אלה הארונות של מתים שבאים מחוץ לארץ לארץ, בסגנון חד זה: "אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה ותבאו ותטמאו את ארצי" (ירמיה ב' ז') [ויש להעיר, דרך אגב, שבלשון הכתוב, נזכר להיפך: מתחלה: "ותבאו ותטמאו את ארצי", ואח"כ "ונחלתי שמתם לתועבה", ובירושלמי כתוב להפך, קודם נכתב, "ונחלתי שמתם לתועבה" ואח"כ "ותבאו ותטמאו את ארצי", ונראה לי בזה, שהפסוק מתלונן על המעשים שנעשו בימי הנביא ירמיהו שהם מטמאים את הארץ, במעשיהם הרעים, ומקביל למה שכתוב בחומש בפרשת העריות (ויקרא פ"ח כ"ה כ"ז) "ותטמא הארץ, ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה, כאשר קאה את הגוי הזה לפניכם". ומתוך זה: "ונחלתי שמתם לתועבה", אבל הירושלמי מדבר על מתים שביחייהם לא רצו לעלות לא"י וקימו מקודם את החלק, "ונחלתי שמתם לתועבה" ועכשו במוהם מקיימים החלק השני של הפסוק, "ותבאו

להנחיל לבניו, שהן יורשין בראוי עכ"ל, ומבואר בדבריו, כפי פשוטם, שהבכור המת יורש בקבר פי שנים בנכסי אביו, והוא מנחיל את זה לבניו, ולכן הם לוקחים פי שנים בנכסי הסבא, ומדגיש זאת הרמב"ן באומרו, "כאלו הוא קיים", כלומר: שאין שוב הבדל בין אם הבכור בחיים, או אם אינו בחיים, וכבר עמד על כל זה הגאון ר' משה סאקאלובסקי ז"ל, שהיה ראש ישיבת בריסק, בספרו המפורסם, "אמרי משה" (סימן ל"ח סק"ג) ע"ש.

אולם, יש מסבירים ענין מש מוש באופן אחר, דהיינו שהיורשים הבאים מכח המת, דנה התורה שמגיע להם כאילו היה המת יורש בקבר להנחיל להם, אבל אין זה מש מוש ירושה בקבר, לפי שאין למת זכיה בנכסים, אלא זה חידוש בהלכות ירושה לדון בהגדרות של מש מוש נחלה, לראות את ההיכל לכל זכויות המלאות לבאות מכח המת, וזהו המושג של "משמוש" שכאילו הוא המת יורש.

ובעצם הנחה זו, שיש זכיה למת, שכידוע, כבר ערערו עליה האחרונים, קשה להבין את דברי הרשב"א, כפשוטם, שהרי לא מצאנו קנינים של נכסים למת, רק גופו של המת ותכריכין ומצבתו, באלה, יתכן לומר שיש למת זכות אישית בהם, וכמו כן אולי יש לו זכות אישית וחוקה להיות קבור במקום קבורתו, שהרי אסור להוציא אותו משם, אבל לא מצינו שהמקום נעשה קנינו הפרטי ממש, יש לו איפוא רק זכות שימוש בקרקע שקבור בה, על כן עוד לא ברור לי, אם לכאורה זכות השמוש של המת במקום הקבורה ישנה בה הגדרה של ישוב ארץ ישראל.

אולם מדברי הגמרא במנחות (ד' מ"ד ע"א) משמע, שגם אם משתמשים באדמת ארץ-ישראל אפילו שלא בקביעות, ולא בקנין גמור, גם כן נכלל במצוות ישוב ארץ ישראל, שאמרו שם: הדר בפונדקי ארץ ישראל, והשוכר בית בחוץ לארץ כל שלשים יום, פטור מן המזוזה, מכאן ואילך תייב, אבל השוכר בית בארץ

ועל פי זה, יתכן, שהוא סובר שהמת זוכה מקום קברו בארץ ישראל, ולכן יתכן שיש מעין ישוב א"י לגבי המת, שיש לו חלק תמידי במקום קבורתו בארץ, ואף שהוא בעצמו פטור ממצוות ישוב א"י, בכל זאת, הלא גם מי שאינו מצווה ועושה יש לו שכר מצוה, וכאן, זה דומה לקונה חלקה בארץ ישראל, שזה ענף למצוות ישוב א"י כמבואר בגמרא (גיטין ח' ע"ב) שמתירין אמירה לעכו"ם לכתוב עליו אונו אפילו בשבת, משום ישוב ארץ ישראל, ואף בישראל שקונה מישראל חבירו, נראה לדעתי שהקונה מקיים מצוה, שבה יש לו חלק בא"י, וכמובן שכאן לא נתיר אמירה לעכו"ם לכתוב עליו אונו אפילו בשבת, מפני שזה מותר רק במקרה שמציל את הארץ מידי שלטון של גויים, ולכן ה"קול מבשר" אויל בזה לשיטתו, שיש מעין מצות ישוב ארץ ישראל גם בקבורת מת בארץ ישראל, כן יש לומר.

והנה בנוגע להנושא, אם יש זכיה למת, כידוע, שיש מסתייעים במה שאמרו בגמרא בהלכות "משמוש" (בבא בתרא קט"ו ע"ב) "נחלה ממשמת והולכת עד ראובן" שה' הסדר כפשוטו, שהמת יורש בקבר, כדי להנחיל לקרוביו, ובוה מתבארים הביטויים (ב"ב ד' קי"ד ע"ב), "אין הבעל יורש את אשתו בקבר", וכן הבטוי "אין הבן יורש את אמו", "בקבר", להנחיל לאחיו מן האב, כלומר, שיש דינים במגבלות, שלא כל מת יורש בקבר, וכן ראה (בבא בתרא ד' קמ"ב ע"א) תינוק בן יום אחד נוחל ומנחיל וכו', ודוקא בן יום אחד, אבל עובר לא, מאי טעמא דהוא מיית ברישא, ואין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב, וראה לשון הרמב"ן בחידושו ל"ב"ב (ד' קי"ז ע"ב) גבי בנות צלפחד וז"ל: ואם היה אביו בכור, נוטל פי שנים בנכסי אבי אביו, פי' כשבא הוא ואחיו לחלוק עם אחי אביהם, נוטלין הן פי שנים, דחזינן לאבוהון כאילו הוא קיים, וירית פי שנים מנכסיו, דהא אבוה מותוק הוא, והבכור יורש את אביו בקבר,

קביעות, נחשב כקביעות בגלל מצוות ישוב ארץ ישראל?

ונראה לי, שרש"י רוצה לחדש כאן דין מסויים מהלכות מזוזה, שאפילו אם שוכר בית מנכרי בארץ ישראל בפירוש ליום אחד, שבזה מגלה דעתו שאינו רוצה להיות דייר קבוע בדירה זו, כגון תייר בא"י, או שנוסע להבראה באיזה מקום וכדומה, גם האיש הזה מחוייב במזוזה, בדירתו השכורה, משום שבזה מקל על הדיירים הבאים אחריו שיהיו יהודים, ובוזה רש"י הולך לשיטתו שהביא ממס' גיטין הנ"ל, שמצוות ישוב א"י איננה רק בעצם הישיבה שלו בעצמו, אלא בזה שמונע מעכו"ם מלהתישב בארץ, אבל אם שוכר בית בא"י ב־סתר, חייב באמת במזוזה מיד מפני שהוא בעצמו נחשב לדייר קבוע בגלל מצוות ישוב א"י, שהוא בעצמו מקיים, שהיושב בארץ יש־ראל אפילו בלי קביעות, נחשב כקביעות לגבי קיום מצוות ישוב ארץ ישראל, וכדאמרן.

ד

והנה בקונטרס שלנו, "שבילין" (כ"ה) — (כ"ו) על הנושא: "הדור מצוה בכסף מעשר" מבואר, שאם אדם היה נוהג את עצמו במתן מעשר כספים לעניים ג' פעמים, הוא חייב בתורת נדר לתת רק לעניים, ואין לו לשנות לשום מצוה אחרת ע"ש. (עמוד פ"ב ד"ה החתם סופר, ועוד מקומות) כמו כן דנתי שם בפרק ג' בענין השעבוד שחל על הכסף. אם הפריש את מעשר הכספים, דמסתמא כוונתו כנראה כפי שרגיל, על כן הכסף משועבד לעניים מצד: "אמירתו לגבוה כאמירתו להד־יוט" וע"ש שהארכתי בזה, וקחנו משם.

על פי האמור יוצא לנידוננו, שבאם ה־חברה התנהגה, שתרמה מעשר הכספים לע־ניים, כגון בני ישיבות, חברי "כוללים", ילדי תלמודי תורה, עזרה ליתומים וחולים וכיוצא בזה, שכל אלה בחזקת עניים המה אין שום רשות להעביר את כסף המעשר למטרת מצוה אחרת, אלא אם כן יעשו בשעת דחק

ישראל: עושה מזוזה לא לתר, משום ישוב ארץ ישראל ע"כ. הרי שאף על פי שאין לו עדיין קביעות בדירה זו, שמטעם זה אם גר בחוץ לארץ פטור מן המזוזה ובכל זאת בארץ ישראל חייב במזוזה, מפני שעצם הישיבה בבית יש בזה משום מצות ישוב ארץ ישראל, ולכן הישיבה הזאת נחשבת לישיבת קבע, לגבי חיוב מזוזה ודו"ק, ואולי יש להמתיק ביתר באור, בעקבות דברי רש"י (במס' גיטין ד' ח ע"ב ד"ה משום), שכותב בזה"ל: "לגרש עובדי כוכבים ולישב ישראל בה" עכ"ל, אם כן רואים אנו לפי דברי רש"י, אם יהודי רק תופס מקום, אפילו בשכירות (עי' בע"ז ד' ט"ו ע"א, אם שכירות קני) ומונע מעכו"ם שלא יכנס בו מקיים מצוות ישוב ארץ ישראל.

והנה באור דבר הגמ' במנחות הנ"ל ברש"י שם (ד' מ"ד הנ"ל) שמפרש בזה"ל: משום יישוב ארץ ישראל, דלאחר שקבעה (את ה־מזוזה) שוב אינו נוטלה משם, אפילו יוצא ממנה, כדאמר בפרק השואל (בב"מ ד' ק"ב ע"א), הלכך בקושי יצא ממנה, מפני טורח מזוזה אחרת, ואפילו יוצא ממנה ישכירנו אחר מהרה כשימצאנה מזומנת במזוזה, ונמצאת ארץ ישראל מיושבת עכ"ל, היוצא מדבריו ש־חיוב המזוזה הוא רק כדי ליישב את הארץ, ולא מפני שהוא נעשה לקבוע, שהרי מפרש רש"י הנ"ל, שאם ישכירנו לאחרים הארץ תהא מיושבת על ידי יהודי אחר, והרי הוא בעצמו לא מקיים אז מצוות ישוב ארץ ישראל בגופו, ונמצא לפי פירש"י, שכל החיוב במזוזה איננה מפני שהוא בעצמו הדייר, אלא שהכמים חייבו לקבוע מזוזה, כדי שהמקום יהיה תפוס ע"י יהודי, וממילא הארץ מתיישבת, ויש בזה משום ישוב ארץ ישראל.

ולכאורה יש לעיין, למה רש"י נטה מפשטות הבאור בגמרא, שאין הטעם שהמזוזה מסייעה לישוב ארץ ישראל, מפני שעל ידי זה יוקשה לו לצאת, וגם ימצא תושב יהודי אחר. באם יצא הוא מדירתו, ולא פירש רש"י כפשוטם של דברים שיושב בארץ ישראל, אפילו בלי

נפסק במחבר שם: „ויושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ“ והמקור לדברים הוא הספרי פרשת ראה, אבל זה אמור בעניים שאינם קרוביו, אבל אם יש לו קרובים בחוץ-לארץ, יש להקדימם כדמשמע מדברי הרמ"א הנ"ל, שקרובים קודמים אפילו לשכנים, וכל שכן לאנשי עיר אחרת, וראה עוד בשו"ע יו"ד (סי' רנ"ב סעיף י"ב) שכתוב: האב חייב לפדות את הבן, אי אית ליה לאב ולית ליה לבן, ומוסיף הרמ"א שם: הוא הדין קרוב אחר — קרוב קרוב קודם וכו' עי"ש, ובסימן רנ"ז (סעי' מ') עני שיש לו קרובים עשירים, שיכולים לפרנסו אין גבאי העיר חייבים לפרנסו, אף על גב דקרוביו גם כן נותנים בכיס, ע"כ, הרי מפורש שבהלכות צדקה, מי שיותר קרוב חייבים להקדימו, ואין שום חילוק באיזה מקום גר הקרוב, אם באותו העיר או בעיר אחרת, או בחוץ לארץ.

והט"ו שם (סק"ג) מביא דברי ה"בית יוסף" בשם ה"מרדכי", שמעשר כספים יכול ליתנו לקרוביו עניים עי"ש, ולפי זה הרי יש לדון, שאותו החבר בחברה, שיש לו אחות שנפטרה בחוצה לארץ, ועומד לרשותו חלק ממעשר הכספים בחברה, מחויב להקדים בר-חלקו לצורך אחותו, לפני שיקדיש את הכסף למטרה אחרת, ובנידון דידן, החברים מסכימים ואינם מתנגדים לדעת החבר, ויש לנו סברא לומר שיש לאנשי החברה להעדיף למלא את רצון החבר לביצוע מצוה זאת, ולהעלות עצמות אחותו לארץ ישראל, שהרי השותפים גומלים בזה חסדם עם חברם בעסק, ונראה לי, מדברי הרמ"א הנ"ל, שפוסק שהשכנים העניים קודמים לעניים עירו הוא הדין שהשותפים החברים יחד בעסק מסתבר שקרובים זה לזה, כמו שכנים טובים, ולכן ראוי איפוא לטפל בהעלאת עצמות אחותו של החבר, מחוצה לארץ לארץ ישראל, לפי מה שבארנו לעיל. שיש בזה משום מצווה וגם בעשיית חסד עם המנוחה וכמו שמחויבים לטפל בצרכי הקרוב השגורתיים, הרי כך יש גם לטפל בצרכיו של קרוב המנוחה.

גדול, התרת נדרים כראוי וכאשר יפרישו את הכסף למטרת מעשה, יאמרו בפירוש שהוא מיועד לכמה מטרות של מצוה, ולא רק לעניים, אבל יש עוד לדון, אם מותר להיזקק להתרת נדרים מסוג זה, שיש בזה כמה פקפוקים. (א) ראה יו"ד (סי' רכ"ח סעיף כ') „בנדר על דעת חבירו“: שזקוק לדעת חבירו, וכאן יהיה זקוק להסכמת כל העניים שבעולם. (ב) וגם יש לדון בזה מצד „נדר על דעת רבים“, שאין התרה בלי דעתם (שם סעיף כ"א), ולהרמ"א, גם אם הרבים מסכימים לכך, לא מתירים לדבר הרשות עי"ש. (ג) גם יש לדון מצד ביטול מצות צדקה לעניים, שאין להזדקק להתרת נדרים, לבטל מצווה גדולה זו, ולקפח את העניים, ואין כאן המקום להאריך בנושאים אלה, וצריך עיון מיוחד למעשה.

אבל אם התורה היתה רגילה לתרום גם בדברים ציבוריים, שיש בהם צד מצוה, כגון בנין בתי כנסת, בנין בתי מדרשות, מקוואות טהרה, תשמישי קדושה, וכיוצא בזה, אזי מכיון שכסף המעשר היה מיועד לצרכי מצוות בכלל, יכולים, לדעתנו, לתרום גם למטרה נעלה זו של העלאת העצמות מחוץ לארץ ישראל, שהרי גם זו מצוה, של עשיית חסד, וכמו שבארנו לעיל.

ה.

והנה, יש לפנינו נקודה חשובה, בקשר לעדיפות, לצורך איזו מטרת מצוה יש להקדים במתן התרומות, כי בשו"ע יו"ד (סי' ירנ"א סעיף ג') כתוב: הנותן לבניו ולבנותיו הגדולים וכו', הרי זה בכלל צדקה, ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים, ואפילו אינו בנו ולא אביו אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם וכו' עכ"ל, וברמ"א שם הוסיף בזה"ל: והקרובים קודמים לשכניו. ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת וכו' עכ"ל, ומשמע מזה אם הקרוב שלו גר בריחוק מקום, ואפילו בעיר אחרת, עליו להקדים את הקרוב למצות צדקה, וכנראה שאפילו הקרוב בחוצה לארץ, שהדין

הזכות לדרוש לחלק לקרוביו מפני, שזה נחשב, שהגיע לידי הגבאים והולכים אחרי האומדנא שלהם, ומה שהתיר הרמ"א לתת צדקה סתם לקרוביו, הרי הוא מפרש בעצמו דבריו, שזה שאומדים דעת הנותן שמתכוון לקרובים, וזה לא שייך לגבי מעשר כספים, שהוא נותן כרגיל לשם מצות מעשר, ומסתמא לא נחית על דעת קרוביו דוקא.

אבל כל זה לא נאמר בנידון השאלה שלפנינו, שהרי הכסף הזה לא מוקדש רק לעניים, אלא למטרות מצוות שונות, ולכן זה נחשב כאילו עדיין לא הגיע לידי הגבאים, כי אין שום שיעור על הכסף הזה לשום מטרות שהיא, ולכן חייבים איפוא להקדים את הקרובים הזקוקים ביותר.

והנה הט"ז הנ"ל סותם את הדבר, ולא הביא את החולקים, בענין מעשר כספים, אפילו במקרה שמיעד רק לעניים, משמע שהוא מכריע שאין שום חילוק אם הפריש את הכסף, או לא הפריש, מותר לתת לקרובים, וכנראה שסברתו, שאומדים דעת הנותן. שמראש מפריש כספים על דעת כן.

ובספר „ערוך השולחן" (יו"ד סי' רנ"א ס"ק ט"ז) אחרי שמביא דברי הב"י לפרש דעת החולקים הנ"ל, השוללים את הקדמת הקרוב במפריש צדקה, דוחה את זה, ומסתמך על המשנה במס' פאה, שיכול לתת מחצה לקרובים, וכן מביא דברי הב"י בשם הגהות, לחלק בין מי שנודב מעצמו, שאז יכול לתת גם את הכל לקרוביו ובין מי שמחויב לתת, שאז נותן לעניי העיר, ולבסוף מכריע „ערוך השולחן" בזה הלשון: ונראה לענ"ד דבכל אלה, יעשו בית דין, כפי ראות עינם, דבצדקות והקדשות אזלינן בתר אומדנא (ש"ך סק"ט בשם ר' אלי מזרחי) עכ"ל.

על פי כל הנ"ל נראה לי, שהחברה רשאית להקדים להעלאת עצמות המנוחה ואחות החבר, משום שלמעשר כספים מכריע הט"ז, שמותר להקדים קרוב, ואפילו אם מפרישים ממון סתם לצדקה, מכריע בעל „ערוך השולחן" הנ"ל, לס-

אבל יש חולקין על עצם הפסק, בזה, ש- מפריש ממון לצדקה, שיכול לחלק לקרוביו, וראה במרדכי בפ"ק דב"ב (סימן תק"ב) וז"ל: השיב ר"י ב"ר אברהם, וז"ל: המפריש ממון לצדקה ויש לו קרוב בעיר, אינו רשאי לתתה לקרובו אלא לגבאי העיר יתונה, והם יחלקוהו כראוי לכל אחד ואחד וכי' עכ"ל, ובהגהת המרדכי בפ"ק דב"ב שם כתוב בזה"ל: ובת- שובת הריב"ם מצאתי שהמפריש מעות לצדקה סתם, אין רשאי לחלקם לקרוביו לבד, כי הוא חייב לחלק לכל עניי העיר בשוה, והכי איתא בתוספתא בפרק הגזול קמא: האומר תנו ק' דינר לעניים סתם, ינתנו לעניי אותה העיר עכ"ל, הרי שאינו רשאי להקדים את הקרובים אם הפריש צדקה סתם, וכל העניים זוכים בשווה בממון זה, ורק אם לא הפריש עדיין ממנו, והוא שואל מראש, במי הוא מחויב לתמוך יותר, אז אומרים לו הקרוב קרוב קודם, ולפי זה בנידון דידן, שמעשר הר כספים כבר מוכן לפנינו אין הם רשאים להקדים את הקרובים.

והנה בש"ע (יו"ד סי' רנ"א סעיף ה') נפסק: מי שנתן ממון לגבאים לצדקה, אין לו ולא ליורשיו שום כת בהם, והקהל יעשו הטוב בעיני אלקים ואדם, ומוסיף הרמ"א שם: אבל קודם שבא ליד גבאי, אם נדר צדקה סתם, נותנים לקרוביו העניים, באומדים דעתו בכוונתו להקרובים, וכל זה בפוסק צדקה לבד, אבל אם פוסק עם בני העיר, על דעת בני העיר נדר, והם יעשו מה שירצו עכ"ל, ומוסיף הש"ך (שם סק"ט) וז"ל: כתוב בתשובת ר' אלי מזרחי (סי' נ"ג) דבכל דיני נדרים והקדשות אומדים על פי האומדנא, ועל פיהם הם דנים בהם, וכן הולכים ברוב אומדנא דעניים ועי' שם באריכות עכ"ל.

אם כן איפוא, מעשר כספים שמפרישים אותו בסתם, ואנחנו כבר העלינו בקונטרס שלנו בשם: „הידור מצוה במעשר כספים", ש- הכסף שהופרש כבר משועבד לעניים מצד „אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט", הרי אין לו

וגדולה מזו. כתב מרן ה"חתם סופר" בספרו "תורת משה" (פרשת תצוה) בפלפול בפורים קטן, (ד"ה וכן) בזה"ל: מי שיש לפניו עתי מצוות, וא"א לעשות אלא אחת מהן: עושה החשובה ויניח האחרת, אפילו החשובה מאחרת, כן כתבו התוס' ביומא (ל"ג סוף ע"א), ועי' מש"כ המהורש"א בחידושי אגדות (במו"ק ט' ע"א). דאם שתי המצוות יכולות להתקיים אחת על ידו אחת ע"י אחרים, אז אל יפלוס, אלא כל שבאה לידו אפילו הקלה יקיימנה, אבל אם אי אפשר לקיים אלא אחת מהן, אזי יפלוס ויבחר התמורה וידחה הקלה. עי"ש. ולפי"ז כל שכן, שצריכים לבחור את הדאורייתא ולהניח את הדרבנן, אם א"א לקיים שתיהן בבת אחת.

יוצא לפי זה, כאן שיש לפני החברה הנ"ל מצוות העלאת עצמות המנוחה, לארץ ישראל, ויש לפניו עוד מצוות לקיים בכסף המעשר אשר תורמת, הנה יש לשקול אם המצוה של העלאת העצמות לארץ ישראל, יש לה זכות קדימה, ומותר להעדיפה על פני מצוות אחרות, או שהיא לפחות שקולה כמו אחרות, ויכולים לחלק מכסף מעשר למי שירצו, ולפי הכרעתם, או שהיא רק מדרבנן ואחרות הן דאורייתא לכן אחרות קודמות לה.

והנה במצוות העלאת העצמות, יש כמה טעמים בקיומה, האחד: משום "חסד של אמת", שעושים עם המנוחה שנוכה לכפרת עוונות, והשני: קיום הענף של ישוב ארץ ישראל, כמבואר לעיל, וכל זה בכלל, של המצוה של "ואהבת לרעך כמוך", (ויקרא י"ט י"ח), אבל יתכן, שהמצוה של חסד מתייחסת יותר למה שעושים עם החיים, ולא למה שעושים עם המתים, מפני שחז"ל דורשים שהמושג "אחיו" הוא כשהוא קיים, בעקבות המשנה (מכות ד' ה' ע"ב) "כאשר זמן לעשות לאחיו", והרי אחיו קיים, ופירש"י בזה"ל: לעשות לאחיו משמע, שהרי אחיו עדיין קיים עכ"ל, לכן מסתבר שבמצוות "ואהבת לרעך", מובנת, כל עוד, שהרע קיים, שאפשר להתרועע אתו

מוך על האומדנא, שבדרך כלל נוטים לתת זכות קדימה לקרוב, ובפרט למת, שיש בזה משום מצוה מיוחדת של "גמילות חסד של אמת" וביחוד לקיים מצוה העלאת עצמות לארץ ישראל כפי שהארנו שישנם כאן סניפים ומקורות להיתר הדבר.

ו.

והנה, יש לדון בנקודה חדשה, שהרי בודאי אם נודמנו לאדם שתי מצוות בבת אחת, אחת מדאורייתא ואחת מדרבנן, ואינו יכול לקיים רק מצוה אחת מהן, נראה ברור, שעליו לפנות למצוה דאורייתא, מפני שהיא חמורה יותר, ויש להעדיפה על מצוה דרבנן, ואף על פי שלדעת הרמב"ם שבכל מצוה מדרבנן, יש גם עשה ולא תעשה מן התורה, כמו שכותב בהלכות ממרים (פ"א ה"א וה"ב) שהעשה: "על פי התורה אשר ירוך", והלאו "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", ובכלל זה כותב: "הגזירות והתקנות והמנהגים, כל אחד ואחד מאלה שלשת הדברים מצוות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה וכו' עכ"ל, וב"ספר המצוות" להרמב"ם (שורש א') מסביר את הענין בזה"ל: ומה שנראה לי שהביאם על זה, היותנו מברכין "אשר קדשנו במצוותיו וציונו", ושאלת הר"ם תלמוד (שבת כ"ג) היכן ציונו? אמרו: מ"ולא תסור" וכו' כי כל מה שצונו החכמים לעשות, וכל מה שהזהירונו ממנו, כבר צוה משה רבנו ע"ה בסיני, שהוא ציונו לעשותו, והוא אמר ו"על פי התורה אשר ירוך" וגו' וכו' עכ"ל, הרי שיש בכל מצווה דרבנן, גם צווי מן התורה, בכל זאת, הרי ידוע שמצוה דאורייתא תא תמורה יותר ממצוה דרבנן, מפני שר מצווה מדאורייתא מפורשת בתורה ממש, ואילו מצוה מדרבנן עצם המצווה לא מפורשת בתורה, רק יש צו כללי לציית דברי חכמים, ולא לסור מדבריהם, ולכן ברור, שהאיש ש נודמנו לפניו שתי מצוות הנ"ל, צריך להודו יותר לקיים מצווה של תורה.

ויקרא אל יוסף) שהגאון הצדיק המפורסם ר' משה טיטלבוים ז"ל, סובר שהיא מן התורה ממש, ועי' בתשובות הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל (סי' ס"ח) ובספר "צור יעקב" להגאון הג"ל חלק שני, שכותב בנו הג"ל בקונטרס "מילואים ותיקונים" (באות י"ב) להעיר מן הירושלמי (פאה פ"א) שרב אבין אומר, שהוא פטור מכיבוד אב ואם לאחר מיתה, לפי שאין לו הורים, ולכאורה משמע שאחרי מיתה לא מחויב מן התורה בכיבודם של זכר של אביו ואמו, אלא מדרבנן, ודוחה באופן הג"ל, מאחר שאין לו כל החיובים והשירותים.

אבל לעניות דעתי, אין קשר בין מצוות עשיית חסד שהוא בין לחיים ובין למתים, לדין כיבוד אב ואם, דבענין של כיבוד, יתכן שייד יותר לגוף מאשר לרוח, מפני שאם לא ממלאים את צרכיו הגופניים של האדם בעודו בחיים, הוא מרגיש צער ויסורי גוף ונפש, אבל אחר מותו המושג של כיבוד קלוש ביותר, אבל במצות החסד אין הבדל אם הרעים בחיים או לא בחיים, ודו"ק היטב.

לכאורה, הרי יש להקדים את המצוות, שהחברה יכולה לקיים מן התורה כגון, תמיכה בעניים, שזה בכלל מצוות עשה של צדקה, חיזוקם של תלמידי חכמים, שיוכלו להגות בתורה, מתוך חיי כבוד, שזה גם בכלל מצוות עשה של כיבוד חכמים, כמו שכתב הרמ"ב"ם (בפ"ו ה"א מה' תלמוד תורה) בזה"ל: כל תלמיד חכם, מצוה להדרו, ואף על פי שאינו רבו שנאמר, "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן", (ויקרא י"ט ל"ב) "זקן: זה שקנה חכמה" עכ"ל.

אבל באמת אין הדבר כך, שהרי רשאים אנשי החברה להוציא את כסף המעשר לכל דבר-מצוה שבעולם, ואפילו לדברים, שיש בהם משום מוסר וחסידות גרידא, שהרי ה"הלכה נפסקת להיתר, כגון לקנות "עליה ל"תורה" בבית הכנסת, אם בשעת קניית "העליה" היתה דעתו לקנות בכסף-מעשר, מותר, כפי דעת הט"ז (י"ד סי' רמ"ט סק"א) וכן מצוות

יולפי זה, כל עניני החסד, שעושים עם המתים, ידם בכלל מצוות דרבנן, וכן הוא לשון הר"מב"ם (בפ"ד ה"א מה' אבל): בזה"ל: מצוות עשה של דבריהם וכו' להוציא המת וכו', ולהתעסק בכל צרכי הקבורה וכו' עכ"ל.

והנה בדומה לחקירה זאת, יש לחקור במצות כיבוד אב ואם, שעליה אמרו חז"ל "מכבדו בחייו ומכבדו במותו", (קידושין ד' ל"א ע"ב), ונתלבטו בזה גדולי האחרונים, אם לאחר מותם: היא מצוה דאורייתא או דרבנן. ב"דעת קדושים" להגאון מבוטשאטש ז"ל (י"ד ס' שע"ו) מסתפק בזה, וב"תפארת ישראל" (ק"י דושין פ"א אות ל"ד) פשיטא ליה, שהוא מדרבנן, והגאון ב"נודע ביהודה" (מהדורא תנינא, אבן העזר, סימן מ"ה) מוכיח מהגמרא בקידושין (ל"א ע"ב) שכיבוד אב ואם לאחר מיתה, יותר קל מכיבוד בחיים, ועי' בזהר הק' (סוף פרשת בחקותי) שכתוב שם "דאף על גב דמית, איתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך" וכו' עי"ש, וראה בספר "מנחת סולת" על ה"חינוך", מהגאון מדוקלא ז"ל, שמביא ראיה מירושלמי, שאחרי מות ההורים חיוב כיבודם הוא רק מדרבנן, שאמרו ב"ירושלמי: (מועד קטן פ"ג ה"ח) על אביו ואמו יגלה לבו, לפי שבטלה ממנו מצות כיבוד, מוכח מזה, שמצוות הכיבוד אחרי מותם, הוא לא מדאורייתא.

אולם, עי' בספר "צור יעקב" ח"א להגאון ר' אברהם יעקב הלוי הורוויץ ז"ל אב"ד פרי ביניא, שבסוף ספרו נספח קונטרס בשם "בושם מרדכי" מאת בנו הרב הגאון ר' מרדכי אריה הלוי ז"ל, שהיה רב בעיר באנילא ברומניה. ובאחרית ימיו היה רב בת"א, בבית כנסת "יבנה", שמאריך בנידון דידן בהרבה (באות כ"ל, ל' ל"א ל"ב) ודוחה את הראיה מן הירושלמי, משום שהכוונה שהוא מבטל ממנו אופנים של כיבוד, כגון: מאכילו ומשקהו, ש"לאחר מותו, נשללה ממנו שרות זה, ומביא מספר "ישמח משה" (פרשת ויחי על הפסוק,

עכ"ל, וב"זהר הרקיע" להתשב"ץ (אות כ"ה) כותב בזה"ל: "והרי הן מן התורה, אלא שאין ראוי להכניסן בחשבון (חשבון תרי"ג מצוות) שהן חלק מצוה או מהלכת בדרכיו", או מ"ואהבת לרעך כמוך" עכ"ל, כלומר מה שהתשב"ץ סובר, שהמצוה בשלמותה היא בכל הפרטים, כי היא כוללת כל הפרטים, ולכן קבורת המת וכיו"ב, היא רק חלק ממצוה הכוללת של "והלכת בדרכיו" או "ואהבת לרעך כמוך", נמצא שהכל מודים בין בעל הלכות גדולות והרמב"ם ובין הרמב"ן ובין "זהר הרקיע" של בעל התשב"ץ, כולם סוברים כי "חסד של אמת" זוהי: מצוה של תורה, מפני שאהבת רעים, לא יכולה להיות מוגבלת רק לימי חיים חיותו של האיש, אלא כוללת כל החסידים, הן בגופו, הן ברוחו, הן בנשמתו, והכל בכלל.

ואדרבה, הדעת נוטה, שלא זו בלבד, שאין בין חסד שעושים עם החי, לבין חסד שעושים עם המת, כפי שעוררנו את זה לעיל, אלא החסד שעושים עם המת עולה במהותו על מה שעושים עם החיים, שהרי כאן יש ענין של "חסד של אמת", שטיבו של החסד הזה כולל גם לגוף וגם לנשמה ביחד, ויש לזה רמז שקוף בדברי חז"ל (במס' סוכה מ"ט ע"ב) שהעלו את מצות חשיבות גמילות חסדים, מפני שהיא כוללת גם לחיים וגם למתים עי"ש.

ויש ראיה מוכחת מדברי הרמב"ם בעצמו, שיש במצוה של חסד לגמול גם בנשמתו של המת, שהרי פוסק (בפי"ד ה"ז מהלכות אבל) בזה"ל: יראה לי שנחתם אבליים קודם לבקור חולים, שנחום אבליים, גמילות חסד עם החיים ועם המתים, עכ"ל. וראה ברדב"ז שם, הכותב, שאלמלא דברי הרמב"ם היה פוסק להיפך בעקבות מאמרי חז"ל, יצא ר"ע ודרש, "שכל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים" (נדרים ד' מ' ע"א) לכן השכל

אחרות, כגון לקנות ספרים ולהדליק נרות בבית הכנסת, והארכנו בזה במאמרנו הנ"ל "הידור מצוה במעשר כספים" (פרק) והצ"ענו על "הדרישה" המביא בשם תשובת מהר"ר מנחם, שהתיר להיות בעל ברית, באם לא היה יכולת בידו לקיים את המצוות הללו, אם לא בכסף המעשר עי"ש באריכות, ולא ראינו שהקפידו להקדים ולקיים מצוה דאורייתא.

וצריך לומר, שלא דומה ענין זה למי שנוי דמנו שתי מצוות אחת דאורייתא ואחת דרבנן, שבנידון דידן הוא לא מחויב בשום מצוה, אלא שהוא מכניס את עצמו כדי לקיים מצוה, ויבחר לו מה שלבו חפץ, אבל בנידון למי שנודמנו לו שתי מצוות, הלא הוא מוכרח לקיים את שתיהן, ואין לו מנוס להיפטר מהן, אלא שמתוך ההכרח נאלץ לבחור באחת מהן, והשניה היא בגדר אונס ורחמנא פטריה, שהרי הוא לא יכול לקיים יותר מאחת, לכן עליו לקיים את המצוה שהיא מדאורייתא שהוא מחויב בה, והבן.

ועוד נראה, שמצוה שעושים עם המת היא גם כן דאורייתא, בעקבות דברי הרמב"ם (שם בפי"ד מהל' אבל, סוף הלכה א') הכותב: אחרי שמנה מצוות קבורה והספד מסיק בזה"ל: אף על פי שכל מצוות אלה מדבריהם, הרי הם בכלל "ואהבת לרעך כמוך" וכי' עכ"ל, משמע שהיא בכלל מצות של התורה.

וגם הרמב"ם ב"ספר המצוות" (שורש א'), מונה "חסד עם המתים" במצוה דאורייתא, שהרי הוא מצדיק את דברי בעל הלכות, כאשר מנה קבורת מתים ועוד, ל"מצוות עשה, והשיגו הרמב"ם בספר המצוות על זה, ועונה הרמב"ן בזה"ל: אבל בעל הלכות הוציאן למצוות האלה מ"והלכת בדרכיו" שהוא מצות עשה באמת ככתוב, "ול"לכת בדרכיו ולהלביש ערומים, לקבור מתים, לנחם אבליים, לבקר חולים, ומצוה אחת הן, וזה מה שאמרו בגמרא (סוטה ד' י"ד) וכי'

הקב"ה ביקר חולים וכו', אף אתה בקר חולים, הקב"ה נחם אבלים וכו' אף אתה נחם אבלים, הקב"ה קובר מתים וכו' אף אתה קובר מתים ע"כ.

ובעמדנו בזה לאחר שבארנו שהחסד שעושים עם המת בכלל בתוך נצוות עשה דאורייתא כנ"ל, יוצא לנו מסקנא, שאם המנוח מצוה שבשום אופן ובשום פנים אינו מוכן לקבל את החסד הזה, פטור אדם לעשות עמו את החסד הזה, כמו בכל ענין של בין אדם לחבירו, שיכול למחול ויכול לוותר על זה, ואין רשאי לכונן את האדם לקבל מידו חסד.

וכדאי לציין מה ששמעתי מדידי הגר"י סגל שליט"א, רבה של קרית שלום בת"א בשם המנוח הרה"ג ר' משה יוסף פלינט ז"ל בשם הגאון מרן ר' יוסף הלוי זצ"ל, אב"ד בת"א, שהורה הלכה למעשה לבן אחד שהיה ביחסים גרועים ומתוחים עם אביו, ואביו כתב בצוואתו, שדורש במפגיע מהבן שלא ישתתף אפילו בהלויתו, ושלא ישב עליו שבעה, ושלא יגיד קדיש, ופסק הגאון הנ"ל, שאין לבן להשתתף בהלויה, מפני שאין המנוח רוצה לקבל מידו את החסד הזה, אבל לעומת זה שבעה וקדיש, הוא מחויב, מפני שאבילות אינה קשורה כלל בכבודם של המנוחים, ולכן מחויב לשבת שבעה ולקיים על דיני אבילות. ואין בכח של אדם לפוטרו מזה, וגם בקדיש כל י"א חודש, נדמה שהורה שהבן מחויב לומר לעלוי נשמתו, מפני שאין זה מצד "חסד של אמת" בלבד, אלא התורה היא מחייבת אותו בכיבוד אב ואם בחייו ובמותו, ויש בזה לא כיבוד רצונו של המנוח, אלא צורך נשמתו, ואין הוא נפטר כשאבא לפי רצונו בחייו התנגד לכך, בשעה שמצות כיבוד אב כלפי שמיא עדיין רמיא עליו ודו"ק.

ויש לדון בנקודה חדשה חשובה לאור דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ג משנה ט"ו) שמפרש את המשנה שם, "והכל לפי רוב

נוטה שביקור חולים עדיף על ניתוח אבלים, לפי שביקור חולים גובל עם פיקוח נפש. וחסד מסוג זה הוא מהגדולים ביותר ע"ש, ואילו הרמב"ם מעריך את נחום אבלים יותר מביקור חולים, לפי שזה חסד כפול הקשור עם נשמת המת, ועם גופות החיים, וכנראה שדעתו, בעקבות דברי הר"ן דיומא בפרק י"ה הכפורים (ד"ה וגרסינן בגמרא ת"א מי שאחזו בולמוס) וז"ל: נראה לי דלגבי חולה אין איסור נבילה קל מאיסור שבת, דנחי בנבילה איסור לאו ושבת איסור סקילה, איכא חומרא אחרינא בנבילה, לפי שהאוכלה עובר בלאו של כל זית וזית כדאמרינן לגבי נזיר שהיה שותה יין (נזיר מ"ב ע"א) אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב על כל אחת ואחת, אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה וחד לאו הוא דאיכא וכו', ומשום הכי לאוין הרבה בנבילה לא מיקרי איסור קל גבי חד לאו בשבת, ואף על גבי דהוי איסור סקילה עכ"ל, ועל דרך זה נראה סברת הרמב"ם שבנחום אבלים מקיימים כמה מצוות של חסד בבית אחת, חסד עם החיים, וחסד עם המתים, ולכן משקלים הכולל גדול יותר מבקור חולים, שהוא חסד רק בחולה היחידי אף על פי שהיא בפני עצמה מצוה גדולה מאד.

היוצא מדברינו, שהחסד שעושים עם המת נוחה בהעלאת עצמותיה לקבורה, בארץ ישראל מקיימים מצוה של תורה מכמה בחינות: מצוות עשה "ואהבת לרעך כמוך" ומצוות עשה של "והלכת בדרכיו" וכדאמרן, וגם הדרש: זה אלי ואנוהו, הוה דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו' (שבת ד' ל"ג ע"ב) וכן: "אחרי ה' אלקים תלכו" (דברים יג ה') ואמר ר' חמא ב"ר חנינא וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא (דברים ד' כד) אלא להלך אחרי מצותו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים, דכתיב ויעש ה' האלקים כתנות עור וילבישם. אף אתה הלבש ערומים,

לוקים את המצוה הזאת, או לותר עליה בכלל, ובכגון זה אין שום זכר מכל המקורות שהזכרנו שיש לוותר על המצוה הזאת, ובשודכן ערוך, עוסקים במצוות נתינת צדקה ואם האיש הנדבן נותן לעני אחד או לכמה עניים אין מצות הצדקה שלו נגרעת מאומה, לכן אומרים לו שיתלק להרבה עניים, כמו כן נתינת מתנות הכהונה לכהן אחד, או לכמה כהנים אינו משנה את עצם מצוות נתינת המתנות לפיכך, יש להעדיף נתינה להרבה כהנים שייהנו עוד כמה בני אדם, כמו כן הרמב"ם בפי המש"ניות מדבר במצוה כמו צדקה שלא משתנה בזה שהוא מפזר אלף זהובים לאלף עניים, אדרבא! בזה קונה מדת הנדיבות שהרי כופה את יצרו אלף פעמים ומתרגל איפוא למדת הנדיבות, ואין זה שייך לנידון דידן, כי ע"י פיזור יפסיד לגמרי את המצוה הזאת של העלאת עצמות המנוחה, שערכה גדול.

נוסף לכך ביתר העמקה, יש להבהיר עפ"י מה שהעליתי בספרי "כתר אפרים" (עמודים תנ"א — תנ"ב) שרבויות הכמות מרבה האכילות שמתוך רבוי הכמות, האכילות מתעצמת ומתחדזקת, ובררתי ב"מלחמתה של תורה" ב"שביליך" עומק דברי הרמב"ם בפי' המשניות הנ"ל שלכן מי שנותן אלף זהוב באלף פעמים יש לו במעשים אלו מצוה צדקה בעלת איכות גבוהה יותר, משום שהצדקה שלו מתגדלת בזה יותר מנתינה חד-פעמית, של אלף זהובים לאדם אחד, ולפי"ז מדובר הרי, באופנים שהאיכות נוצרת מכח הכמות, ולא שייך איפוא לנד"ה, שהמצוה הגדולה הזאת של העלאת עצמות לא תתקיים לגמרי, אם יחולק כל הסכום למסורות שונות, נמצא שאינו מקביל כלל ליצור איכות של מצות העלאת העצמות גם מתוך כל המצוות האחרות יחדיו, ודו"ק.

מסקנה דמילתא גראה 'ענ"ד להתיר ל"החברה הנ"ל להקציב את הסכום הנדרש לה"עברת עצמותיה של המנוחה להטמינן בארץ" ישראל, והנלענ"ד כתבתי!

המעשה" בזה"ל: שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי רוב גדול המעשה, אבל לפי רוב מספר המעשה, והוא שהמעלות אמנם יגיעו בכפול המעשים הטובים פעמים רבות, ועם זה יגיע קנין חזק, לא כשיעשה אדם פעל אחד גדול מפעולות הטובות וכו', והמשל בו, כשיתן האדם למי שראוי, אלף זהובים בבת אחת לאיש אחד, ולאיש אחר לא יתן כלום, לא יעלה בידו מדת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול, כמו שמגיע למי שיתנדב אלף זהובים באלף פעמים וכו', וזה ענין אומרו, לפי רוב ה"מעשה", אבל לא לפי גדול המעשה עכ"ל.

וחזור על זה בשמו של הרמב"ם ה"רבינו יונה" בפירושו לאבות ע"ש, ולפי זה הרי לכאורה לא כדאי שהחברה תוציא סכום גדול מאד, הנדרש לשם ביצוע המצוה הגדולה ה"זאת של העלאת עצמות המנוחה, בשעה שיכיר לים באותו הסכום לחלק לצרכי צדקה להרבה עניים, כפי שהם רגילים לתמוך בסכומים בינוניים במוסדות צדקה וכו', כאמור.

ועוד יש להעיר, בהתאם למה שנאמר בגמ' בעירובין (ד. ס"ג ע"א) אמר רבי אבא בר זבדא (גירסת הרא"ש רבי אבא בר כהנא), כל הנותן מתנותיו לכהן אחד, מביא רעב ל"עולם, שנאמר (שמואל ב' כ', כ"ח) "וגם עירא היארי היה כהן לדוד".

ומקשה הגמרא לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא? אלא, שהיה משגר לו מתנותיו ר' כתיב בתריה, ויהי רעב בימי דוד, ע"כ, והובא בש"ע (י"ד הלכות צדקה ס' רנ"ז סעיף ט') בזה"ל: "לא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד בלבד" עכ"ל, ולכן לכאורה יש לדון, גם בנידון דידן, שיש להעדיף בחלוקת הסכום לצדקה ולדברי קדושה מרובים ושונים.

ואולם לאחר העיון, יש להשיב על ההערות הללו בפשטות, כאן, המצוה הזאת דורשת סכום גדול לפי הערך, ואם לא ישקיע את הסכום ההוא, לא תהיה בידם המצוה הגדולה הזאת, נמצא שהם עומדים בפני בעיה, אם